

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ 1985–1991 рр.

Руслана Потапенко,
Валентина Молоткіна,
Людмила Хмельницька

DAILY LIFE OF THE RURAL POPULATION OF UKRAINE 1985–1991

Ruslana Potapenko,
Valentyna Molotkina,
Liudmyla Khmelnytska

Relevance. *In the context of the Russian-Ukrainian war, the decolonization of the Ukrainian public space, and interest in the search for national identity, an analysis of the everyday life of the rural population of Ukraine in 1985–1991, where Soviet socio-cultural practices that carried ideological influences were deeply rooted, deserves attention. During the period of systemic reforms, known as «perestroika», communist ideology began to lose authority in key positions. In this context, the question of how Soviet policy affected the everyday practices of the rural population requires scientific discourse. An everyday cross-section will allow us to understand the effectiveness of the official ideology at the level of everyday experience. The study and popularization of this experience has not lost its relevance today.*

The research goal – to highlight the everyday life of the rural population of Ukraine in 1985–1991, to show the peculiarities of the development of the social sphere, the ideological and propaganda methods of encouraging peasants by the Soviet authorities.

Methods. *The scientific analysis is based on methods that avoid bias and one-sidedness, the research is based on the principles of historicism, scientificity, comprehensiveness, systematicity and objectivity. The logical-analytical method is used to highlight the problem.*

The research results. *The period of «perestroika» is characterized by stagnant phenomena in the countryside, which resulted in a low social and household standard of living, problems with housing, gas supply, heating, medical and cultural services. Although certain steps were taken for social development, their pace lagged behind the demand and needs of society.*

The propaganda and ideological work of the party to improve the labor and social activity of Soviet people lost its relevance. The village needed a real reboot and renewal.

Conclusions. *The social sphere of the village during the «perestroika» period requires further research, which is valuable in overcoming the negative trends of the Soviet legacy in culture, education, and mentality towards the formation of the national identity of the younger generation.*

Keywords: *village, rural population, perestroika, everyday life, ideology, living conditions, culture, Ukrainian SSR.*

В умовах широкомасштабного військового вторгнення Росії в Україну посилився інтерес дослідників до подолання радянської спадщини й остаточного відмежування від ідеології «русского мира», у тому числі і через дистанціювання від рашизму, пропагандистських наративів, радянських штампів та кліше. Відомо, що базою сучасної рашистської ідеології виступила комуністична ідеологія Радянського Союзу та імперський період історії Росії. У результаті імперської політики українцям було нав'язано ряд міфологем на кшталт «один народ», «ми братні народи», «українці – молодші брати росіян» та сформовано комплекс меншовартості, який надавав українській культурі «селянського» забарвлення.

Подолати такі негативні наслідки впливів можна через посилення суспільного інтересу до пошуків національної ідентичності, вивчення історії та культури України. У даному контексті заслуговує аналізу повсякденне життя сільського населення України в 1985–1991 рр., де глибоко укоренилися радянські соціокультурні практики, що несли ідеологічні впливи. Саме український селянин був і є носієм і продуцентом коду нації. Це найчисленніша верства суспільства, яка має низку характерних ознак, обумовлених способом життя, звичаїв і традицій, ціннісних орієнтирів, дослідження яких допоможе краще зрозуміти соціальні процеси та їх історичну еволюцію. У період системних реформ, який відомий під назвою «перебудова», комуністична ідеологія у ключових позиціях почала втрачати авторитет. У контексті наукового дискурсу потребує вивчення питання як це позначилося на повсякденних практиках сільського населення, адже повсякденний зріз дасть змогу збагнути дієвість офіційної ідеології на рівні побутового досвіду. Вивчення і популяризація цього експерієнсу не втратила актуальності і сьогодні.

Мета статті – висвітлити повсякденне життя сільського населення України 1985–1991 рр., показати особливості розвитку соціальної сфери, ідеологічні й пропагандистські методи заохочення селян органами радянської влади.

Історіографія питання охоплює значний масив матеріалів, які висвітлюють той чи інший аспект проблематики. Зокрема, значний науковий інтерес становлять роботи О. Гаврилюка та П. Панченка, в яких проаналізовано соціальний розвиток села та його проблеми в умовах перебудови (Гаврилюк 1990; Панченко 1992). Аналізуючи політичне, соціально-економічне та культурне життя України 1985–1991 рр. науковець В. Даниленко (Даниленко 2018) у своїй роботі показав як об'єктивні, так і суб'єктивні особливості тогочасного повсякдення радянської людини. Окрему інформацію про радянську пропаганду, ідеологію, символіку та національне відродження України ми знаходимо в дослідженнях В. Байкова, В. Анісімова, В. Грузіна, О. Кубальського, О. Перехреста (Байкова 1985; Грузін 1985; Кубальський 2007; Перехрест 2011) тощо.

На думку вченого О. Лисенка, українське село протягом тривалого часу визначало як ціннісні орієнтири, так і структуру економіки України, що формувало генотип української нації, її історичний поступ (Перехрест 2011, с. 4). Період 1985–1991 рр., що ввійшов в історію України під назвою «перебудова», є значущим, адже зумовив трансформацію історичного розвитку. На фоні змін в міжнародних відносинах, піднесенні країн з ринковою економікою, «перебудова» СРСР стала центральною подією. Україна на міжнародній арені позиціонувалася як держава у складі Радянського Союзу, проте, де-факто, була її колонією. Колоніальний статус УРСР проявлявся в ігноруванні її національних інтересів, виснаженні природного капіталу й людського ресурсу. Політика асиміляції й культурного підпорядкування була забезпечена Голодомором-Геноцидом 1932–1933 рр. та системними репресіями й терором, коли «український буржуазний націоналізм» визнавався стратегічною загрозою для радянської влади (Даниленко 2018, с. 4–8). За допомогою репресивного апарату та Голодоморів було знищено цвіт української нації, посіяно синдром страху, а українських селян загнано до колгоспів. Протягом 1980-х рр. українське село перебувало у складному становищі, не в останню чергу, через диктат держави та центральних органів влади. Радянське керівництво було представлено партноменклатурою з глибоко вкоріненим страхом геноцидних практик Сталіна, які практично не сприймали новаторства та новацій (Даниленко 2018, с. 7). Тобто, відносини центрального апарату й Української РСР були спотворені на користь перших.

Кризові, застійні явища в політиці, економіці й культурі спонукали керівні партійні кола до проведення реформ. У квітні 1985 р. відбувся Пленум ЦК КПРС, на якому багато важливих питань суспільно-політичного блоку було поставлено по-новому. Було проголошено курс на прискорення соціально-економічного розвитку, який мав суперечливий характер. Це була спроба подолати негативні тенденції в розвитку СРСР звичайним командним способом. Революція «згори» – обмежена у часі, «суворо контрольована» й упорядкована операція. Проте, гасла «Перебудова!», «Гласність!», «Демократизація!», попри свою обмеженість, посприяли створенню вільної преси, відродженню суспільно-політичної думки, конституційної легалізації політичного плюралізму тощо. Більше того, наслідком «перебудови» стала зміна комуністичних правлінь Східної Європи, розвал світового комунізму, вихід України зі складу СРСР (Історія 1993, с. 9).

Добробут населення вимірюється рівнем якості соціальної сфери, житлово-побутовими умовами, трудовою зайнятістю. У 1980-х рр., через недолугу політику влади в економічній сфері, потреби села й аграрного сектору задовольнялися і враховувалися частково. Так, у 1980 р. нараховувалося близько 40% нерентабельних колгоспів зі значним розміром заборгованості, що негативно позначалося на організації виробництва та оплаті праці, відтоку сільськогосподарських фахівців до міста. Міграційні процеси впливали на стан економічного благополуччя,

матеріальну базу, соціальну захищеність, творчу ініціативу сільського населення. На XI сесії Верховної Ради УРСР 1989 р. відзначалося, що лише у Черкаській області протягом десяти років кількість працездатного населення у сільськогосподарському виробництві зменшилася на 99 тис. осіб, а загалом по республіці щороку до міста мігрувало близько 230 тисяч осіб. Як наслідок, село «постаріло», коли в середньому на трьох працюючих припадало два пенсіонери (Гаврилюк 1990, с. 3–4).

Частково держава зреагувала на проблему, зокрема, в частині списання заборгованості по кредиту та підвищенню цін на закупівлю зерна. Проте, цього було замало в умовах зростаючих господарських витрат. Вже станом на 1990 р. 959 колгоспів та радгоспів з близько 10763 перебувало на межі банкрутства (Панченко 1992, с. 20). Це пояснюється, передусім, непомірними затратами на виробництво основної сільськогосподарської продукції внаслідок державної політики у сфері ціноутворення в сільськогосподарському машинобудуванні, зростанні цін на паливно-мастильні матеріали, запасні частини, техніку, мінеральні добрива, будівельні матеріали тощо. До прикладу, влітку 1991 р. на Всесоюзній нараді з питань жнив, голова колгоспу імені Мічуріна Дніпропетровської області П. Бут заявляв, що новий комбайн «Дон-1500» обійшовся господарству в 90 тис. крб., проте зернозбиральна машина на жнива так і не вийшла через неукомплектованість. В той час як ціни на сільськогосподарську продукцію значно поступалися перед вартістю техніки (Панченко 1992, с. 20).

Радянська влада у своїй діяльності великі надії покладала на відділ агітації і пропаганди Комуністичної партії України не лише в політичній площині, а й економічній. Пропаганду використовували скрізь, а особливо у роз'ясненні програмних завдань КПРС. Згідно політики партії, кожна радянська людина повинна була не лише розуміла суть програми, а й втілювати її у життя. На Пленумі ЦК КПРС (1985 р.) зазначалося, що швидкі результати можна отримати залучивши організаційно-економічні та соціальні резерви і, в першу чергу, активізувавши людський чинник, щоб кожен на своєму місці працював добросовісно, на повну віддачу. Тогочасну ідеологію будували на лєнінському догматизмі: «економіст завжди має дивитися вперед, в бік прогресу техніки, інакше він негайно виявиться відсталим» (Байкова 1985, с. 22). Цю ж тезу було продубльовано на засіданні ЦК КПРС з питань науково-технічного прогресу. Більше того, у своєму виступі М. Горбачов наголошував на широкому спектрі роботи й великій відповідальності у сфері ідеологічної та пропагандистської діяльності, для чого було потрібно підготувати «достатньо широку і солідну бази переконань» з розрахунком на «... високу творчу активність і майстерність нашого робітничого класу, селян, інтелігенції, інженерів та вчених» (Байкова 1985, с. 23). Тобто необхідно було сформувати нове економічне мислення в контексті комуністичної ідеології й перевести народне господарство на інтенсивний шлях розвитку. Для цього проводилися різні заходи на кшталт Всесоюзної науково-практичної конференції «Удосконалення розвинутого соціалізму і ідеологічної роботи партії в світлі рішень червневому Пленуму ЦК КПРС». У соціальній політиці КПРС маніпулювала поняттями й наполягала на принципі «внеску кожного в загальну справу» задля збереження соціальної справедливості.

Важливим завданням всієї ідеологічної роботи партії було покращення трудової і соціальної активності радянської людини, підвищення дисципліни, виховання патріотизму та інтернаціоналізму. У даному контексті залучалися різнопланові люди – від пропагандистів, агітаторів, політінформаторів, до лекторів, працівників культурно-освітніх закладів тощо. Створювалися навіть Комуністичної праці бригади, завданням яких було сприяти перевиконанню виробничих завдань, подавати приклад у роботі й поведінці (Кубальський, Панченко 2007). Виконання трудових обов'язків прирівнювалося до особистого внеску в загальнонародну боротьбу за виконання настанов партії, громадського обов'язку, загального благополуччя. Наслідком ідеологічного замовлення стала пропаганда трудових досягнень шляхом демонстрування передового досвіду через особистий приклад, який заохочувався через занесення на «Дошку пошани», вручення почесної грамоти, присвоєння звання «ударника соціалістичної праці», публічного відзначення у пресі тощо. «Дошка пошани» або «стенд морального заохочення» стали невід'ємним символом радянського періоду. Зазвичай, до травневих та жовтневих урочистостей фотографії кращих трудівників/передовиків організації заносилися до «Дошки пошани» (стенд у чи іншого наочного атрибуту), де кожен міг їх побачити (Молодіко 2020).

У даному ракурсі цікавою є зустріч відділу пропаганди і агітації Кіровоградського обкому Компартії України та Маловисківського райкому партії з трудовим колективом колгоспу, організована редакцією газети «Сільські вісті» у 1985 р. Серед трудової спільноти потрібно було розгорнути роз'яснювальну роботу про сучасний стан економіки, залучення величезних трудових ресурсів, поширення передового досвіду, усунення недоліків і т. д. з одного боку, а з другого – обговорити проекти Програми КПРС і основних напрямків економічного і соціального

розвитку СРСР, завдання, смисли її внутрішньої і зовнішньої політики та вміння радянської людини застосовувати це у повсякденній роботі. Учасники зустрічі ділилися конкретним досвідом роботи як краще виконати ці завдання. Організатори зустрічі намагалися використати «людський фактор» активістів, ідеологічних бійців у стимулюванні високих економічних показників. До прикладу, пропагувався й ставився у приклад результат роботи агітаторки доярки колгоспу: «Перше травня» Н. Вовкобрунь «Саме вона працює по-стахановськи. П'ятирічне завдання по одержанню молока від своєї групи корів виконала достроково – до 40-річчя Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні. У нинішньому році як свідчать розрахунки, надоїть від кожної корови по 4100 кілограмів молока» (Грузін 1985, с. 2). Відповідно, у душі усталених пропагандистських практик, її колеги по праці заявили, що зроблять усе можливе для успішного старту нового п'ятирічного плану.

Будувати ідеологічну роботу в селі було не просто. Потрібно було довести необхідність реформ і показати якісне перетворення суспільного життя, активізувати громадськість й сформувати їхню думку. Попри намагання агітаторів морально заохотити населення, все частіше селянами порушувалися незручні питання про занедбаний стан доріг, неякісний ремонт спеціалізованої сільськогосподарської техніки, коли комбайн лише зверху фарбували, а належного технічного огляду не здійснювалося. На березневому 1989 р. Пленумі ЦК КПРС відзначалося, що в селі, порівняно з містом, значно гірше медичне, культурно-побутове, торговельне обслуговування, у вісім разів менше побутових зручностей, таких як газ, холодна й тепла вода, отримання безоплатного житла, низький рівень технічного забезпечення, у результаті чого тяжкі умови праці, у занедбаному стані культура, яка є індикатором соціального розвитку села. Залишковий принцип асигнувань призвів до того, що 1986 р. 820 пунктів не мало клубів, а майже 500 перебувало в аварійному становищі. У тому числі, не вистачало кваліфікованих працівників закладів культури (завідувачів клубами, бібліотекарів, керівників художніх колективів тощо). Цьому є і об'єктивне пояснення. Наприклад, у 1988 р. заробітна плата бібліотекаря сільського району становила 80 крб. при середній заробітній платі республіки 220 крб. Тобто, розвиток соціальної інфраструктури села був загалом незадовільний (Гаврилюк 1990, с. 5).

З метою покращення соціальної сфери села, у 1986 р. було прийнято республіканську програму будівництва клубних закладів у селах. Нею передбачено до 1990 р. побудувати 40 районних будинків культури і 541 клуб. У житловому питанні у 1987 р. Політбюро ЦК Компартії України схвалило Комплексну програму перебудови сіл республіки. У 1989 р. Радою Міністрів СРСР прийнято програму соціального розвитку села, в якій основні зусилля направлялися на подолання відмінностей між містом та селом. Проте, докорінного перелому не відбулося. До численних проблем, які ускладнювали повсякденне життя сільських мешканців, можна віднести дефіцит будівельних матеріалів, слабку транспортну логістику, низьку газифікацію навіть у такій потужній індустріальній області як Дніпропетровська, де газ було підведено до 44% населених пунктів. У інших областях газові мережі мало лише 6% сіл України (Гаврилюк 1990, с. 3–14).

Отже, кризові, застійні явища в політиці, економіці й культурі спонукали керівні партійні кола до проведення реформ, які отримали назву «перебудова». Цьому в попередні періоди передувала колективізація, утвердження командно-адміністративних методів управління і, як результат, повна втрата будь-якої господарської самостійності на селі. Наслідком такої політики став низький рівень соціально-побутових умов життя, проблема з житлом, газопостачанням, опаленням, медичним і культурним обслуговуванням. Хоч у цьому напрямку робилися певні кроки, проте їх темпи відставали від запиту й потреб суспільства. Пропагандистська й ідеологічна робота партії з покращення трудової і соціальної активності радянської людини втратила свою актуальність. Село потребувало реального перезавантаження і оновлення.

Список джерел та літератури

- БАЙКОВА, В. Г., АНИСИМОВ, В. М., БАБЫЧ, Ю. П., 1985, Справочник пропагандиста, М.: Политиздат.
- ГАВРИЛЮК, О. Ю., 1990, Соціальний розвиток села в умовах перебудови: проблеми, пошуки. Український історичний журнал. Київ, 3(348), 3–14.
- ГРУЗИН, В., 1985, Розмова перед з'їздом. Сільські вісті, 1 грудня, 277(13874), 2.
- ДАНИЛЕНКО, В. М., 2018, Україна в 1985–1991 рр.: остання глава радянської історії. К.: Інститут історії України НАН України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Danylenko_Viktor/Ukraine_v_1985_1991_rr_ostannia_hlava_radianskoi_istorii.pdf

Історія України, 1993, Національно-державне відродження України на сучасному етапі (друга половина 80-х – початок 90-х років). Конспект лекцій (перша лекція). Київ.

КУБАЛЬСЬКИЙ, О. Н., ПАНЧЕНКО, П. П., 2007, Комуністичної праці бригади. Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка-Ком. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://surl.lu/hmxdhf>

МОЛОДИКО, В., 2020, Дошка Пошани – як невід’ємний символ радянської епохи, Радомишль. Місто з глибини віків. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://radomyshl.blogspot.com/2020/05/blog-post.html>

ПАНЧЕНКО, П. П., 1992, Деформації розвитку українського села у 80-х – початку 90-х років. Український історичний журнал. Київ, 1, 18–29. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/uhj/article/view/20952/19970>

ПЕРЕХРЕСТ, О. Г., 2011, Українське село в 1941–1945 рр.: економічне та соціальне становище. Монографія. НАН України. Ін-т історії України. Черкаси: ЧНУ імені Б. Хмельницького. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-353-220-2/978-966-353-220-2.pdf>

References

BAIKOVA, V. H., ANISIMOV, V. M., BABICH, Yu. P., 1985, Spravochnik propahandista [Handbook of propagandist]. M.: Politizdat, 174. [In Russian].

DANYLENKO, V. M., 2018, Ukraina v 1985–1991 rr.: ostannia hlava radianskoi istorii [Ukraine in 1985–1991: the last chapter of Soviet history]. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [Online]. Available from: https://shron1.chtyvo.org.ua/Danylenko_Viktor/Ukraina_v_1985_1991_rr_ostannia_hlava_radianskoi_istorii.pdf [In Ukrainian].

HAVRYLIUK, O. Yu., 1990, Sotsialnyi rozvytok sela v umovakh perebudovy: problemy, poshuky [Social development of the village in the context of perestroika: problems, searches]. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. Kyiv, 3(348), 3–14. [In Ukrainian].

HRUZIN, V., 1985, Rozмова pered zizdom [Conversation before the congress]. Silski visti, 1 hrudnia, 277(13874), 2. [In Ukrainian].

Istoriia Ukrainy, 1993, Natsionalno-derzhavne vidrodzhennia Ukrainy na suchasnomu etapi (druha polovyna 80-kh pochatok – 90-kh rokiv) [National-state revival of Ukraine at the present stage (second half of the 80s – beginning of the 90s)]. Konspekt lektsii (persha leksiia). Kyiv. [In Ukrainian].

KUBALSKYI, O. N., PANCHENKO, P. P., 2007, Komunistychnoi pratsi bryhady [Communist Labor Brigade]. Entsyklopediia istorii Ukrainy: T. 4: Ka-Kom. Redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. K.: V-vo «Naukova dumka». [Online]. Available from: <https://surl.lu/hmxdhf> [In Ukrainian].

MOLODYKO, V., 2020, Doshka Poshany – yak nevidemnyi symvol radianskoi epokhy [The Board of Honor – as an integral symbol of the Soviet era]. Radomyshl. Misto z hlybyny vikiv. [Online]. Available from: <https://radomyshl.blogspot.com/2020/05/blog-post.html> [In Ukrainian].

PANCHENKO, P. P., 1992, Deformatsii rozvytku ukrainskoho sela u 80-kh – pochatku 90-kh rokiv. [Deformations of the development of Ukrainian villages in the 1980s and early 1990s]. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal, Kyiv, 1, 18–29. Available from: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/uhj/article/view/20952/19970> [In Ukrainian].

PEREKHREST, O. H., 2011, Ukrainske село v 1941–1945 rr.: ekonomichne ta sotsialne stanovyshe [Ukrainian village in 1941–1945: economic and social situation]. Monohrafiia. NAN Ukrainy. In-t istorii Ukrainy. Cherkasy: ChNU imeni B. Khmelnytskoho. [Online]. Available from: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-353-220-2/978-966-353-220-2.pdf> [In Ukrainian].

Повсякденне життя сільського населення України 1985–1991 рр.

Актуальність. В умовах російсько-української війни, деколонізації українського публічного простору, інтересу до пошуків національної ідентичності, уваги заслуговує аналіз повсякденного життя сільського населення України в 1985–1991 рр., де глибоко укоренилися радянські соціокультурні практики, що несли ідеологічні впливи. У період системних реформ, який відомий під назвою «перебудова», комуністична ідеологія почала втрачати авторитет у ключових позиціях. У даному контексті наукового дискурсу потребує питання як радянська політика позначилася на повсякденних практиках сільського населення. Повсякденний

зріз дасть змогу збагнути дієвість офіційної ідеології на рівні побутового досвіду. Вивчення і популяризація цього експерієнсу не втратила актуальності і сьогодні.

Мета дослідження – висвітлити повсякденне життя сільського населення України 1985–1991 рр., показати особливості розвитку соціальної сфери, ідеологічні й пропагандистські методи заохочення селян органами радянської влади.

Методи. В основі наукового аналізу лежать методи, котрі дозволяють уникнути упереженості та односторонності, дослідження ґрунтується на принципах історизму, науковості, всебічності, системності та об'єктивності. Для висвітлення проблеми застосовано логічно-аналітичний метод.

Результати дослідження. Період «перебудови» характеризується застійними явищами на селі наслідком яких став низький соціально-побутовий рівень життя, проблема з житлом, газопостачанням, опаленням, медичним і культурним обслуговуванням. Хоч для соціального розвитку робилися певні кроки, проте їх темпи відставали від запиту й потреб суспільства.

Пропагандистська й ідеологічна робота партії з покращення трудової і соціальної активності радянської людини втратила свою актуальність. Село потребувало реального переозавантаження і оновлення.

Висновки. Подальшого дослідження потребує соціальна сфера села періоду «перебудови», що є цінними при подоланні негативних тенденцій радянської спадщини в культурі, освіті, ментальності в напрямку формування національної ідентичності підростаючого покоління.

Ключові слова: село, сільське населення, перебудова, повсякденне життя, ідеологія, побут, культура, УРСР.

Ruslana Potapenko, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of History and Culture of Ukraine and Special Historical Disciplines, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav.

Руслана Потапенко, кандидатка історичних наук, доцентка кафедри історії і культури України та спеціальних історичних дисциплін Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3521-9462>

Vaientyna Molotkina, Doctor in Historical Sciences, Professor, Head of the Department of History and Culture of Ukraine and Special Historical Disciplines of Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav.

Валентина Молоткіна, докторка історичних наук, професорка, завідувачка кафедри історії і культури України та спеціальних історичних дисциплін Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-6092-5927>

Liudmyla Khmelnytska, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of History and Culture of Ukraine and Special Historical Disciplines, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav.

Людмила Хмельницька, кандидатка історичних наук, доцентка кафедри історії і культури України та спеціальних історичних дисциплін Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2482-4322>

Received: 07.01.2026

Advance Access Published: February, 2026